

Зарубіжні авторські зібрання

Фрідріх

іцше

Шопенгауер
як вихователь.
Сутінки ідолів

Харків
«ФОЛІО»
2020

Якщо запитати мандрівника, що побачив багато країн і багато народів, які властивості він помітив скрізь у людях, той скаже: вони мають схильність ледарювати. Дехто міг би відзначити, що правильніше й справедливніше було б сказати: всі вони боязкі. Вони ховаються за звичаями та думками. Насправді, кожна людина добре знає, що він єдиний у світі, унікальний і що ніколи більше такий рідкісний випадок не змішає пістряве різноманіття в одне ціле, яким він є: він це знає, але приховує це як нечисте сумління — навіщо? Через страх перед сусідом, який вимагає дотримуватися звичаїв і сам ховається за ними. Але що саме примушує людину боятися сусіда, думати і діяти, як стадна тварина, а не радити тому, що ти унікальний. Можливо, у декого — це сором'язливість. У більшості ж — інертність, млявість, коротше, схильність до лінування, про яку казав мандрівник. Він мав рацію: люди ще лінів'іші, ніж боязкі і бояться вони здебільшого труднощів, які на них звалила б безумовна чесність й оголеність. Одні лише художники ненавидять невимушену ходу у позичених манерах і судженнях через плече і знімають покрови з таємниці, з нечистого сумління — той факт, що кожна людина є чудом, що сталося лише один раз, вони наважуються показати нам людину, якою вона є — і лише вона одна — до кожного руху м'язу; навіть більше, що в цій суворій послідовності своєї винятковості людина прекрасна і варта уваги, нова і неймовірна, як кожне творіння природи,

і зовсім не нудна. Якщо великий мислитель зневажає людей, то він зневажає їхні лінощі: адже через них вони видаються фабричним товаром, неважливими, не гідними спілкування та повчань. Людині, що не хоче бути частиною маси, треба лише припинити почуватися комфортно; нехай вона слідує за своїм сумлінням, яке закликає: «будь собою! Все, що ти зараз робиш, думаєш і хочеш, все це — не ти».

Кожна юна душа чує цей заклик вдень і вночі і здригається; бо вона передчуває споконвіку призначену їй міру щастя, коли думає про своє справжнє звільнення: того щастя, посприяти якому не може ніхто, доки вона закута в кайдани чужих суджень і страху. І яким невтішним та безглуздим може стати життя без цього звільнення! У природі немає безрадіснішого й огиднішого створіння, ніж людина, що поступилася своїм генієм і тепер скоса позирає праворуч, ліворуч, назад і довкола. По суті, краще таку людину й не чіпати, бо вона — лише оболонка без ядра, розфарбовані, гнилі й надуті одежі, виряджений привид, що більше не може викликати ні страху, а тим паче співчуття. І коли справедливо говорять про лінивих, що вони вбивають час, то нам треба справді потурбуватися, щоб час, у якому в питаннях особистого блага покладаються на суспільну думку, тобто на приватну ліню, справді вбили: маю на увазі, щоб його викреслили з історії істинного звільнення життя. Якою великою мусить бути відраза наступних поколінь, коли вони вивчатимуть надбання того періоду, яким керували не живі люди, а видимість людей, що мислили суспільними думками; можливо, саме тому наша епоха видаватиметься якомусь далекому нащадку найтемнішим і найневідомішим, адже й найнелюдянішим, розділом історії. Я йду новими вулицями наших міст і думаю, що жоден із цих жахливих будинків, збудованих суспільно-мислячим поколінням, у якомусь столітті вже не стоятиме і що тоді також повалять і думки цих будівників. І якими сповненими надії повинні бути всі ті, хто не почув-

вається громадянином цього часу; бо якби вони були такими, то теж служили б тому, щоб убивати свій час і загинути разом із ним — а вони, навпаки, хочуть пробудити час для життя, щоб далі жити у цьому житті.

Але навіть коли б у нас не залишалося жодної надії на майбутнє — то наше дивне буття саме зараз найдужче спонукає нас жити за власною мірою і за власним законом: той незбагненний факт, що ми живемо саме сьогодні, хоч мали безкінечний час для виникнення, що ми володіємо лише коротеньким сьогодні і в ньому мусимо показати, чому і для чого ми виникли саме зараз. Ми повинні бути відповідальними перед собою за наше буття. Відповідно, ми хочемо самі бути керманичами цього буття і не допускати, щоб наше існування походило на бездумну випадковість. Із життям треба поводитися трохи нахабно і ризиковано, тим паче, що в гіршому, як і в кращому, випадку, ми однаково його втратимо. Навіщо прив'язуватися до цього клаптика землі, до цього ремесла, для чого дослухатися до того, що говорить сусід? Як провінційно — підкорюватися поглядам, які за кілька сотень миль вже не обов'язкові. Схід і Захід — це лише лінії, які хтось вимальовує крейдою перед нашими очима, щоб посміятися над нашою боязливістю. Я хочу спробувати дійти до свободи, каже собі юна душа; їй перешкоджатиме те, що волею випадку дві нації ненавидять одна одну і воюють, або що між двома частинами світу пролягає море, або що довкола навчають релігії, якої ще кілька тисячоліть тому взагалі не існувало. Все це — не ти, каже вона собі. Ніхто не може збудувати мости, якими саме ти мусиш пройти своє життя, ніхто крім тебе. Звісно, є незліченна кількість доріжок, мостів і напівбогів, які хочуть перевести тебе через річку; але ціною тебе самого; ти б віддав себе в заставу і програв. У світі є лише одна єдина дорога, якою ніхто, крім тебе, йти не може: куди вона веде? Не запитуй, іди нею. Хто це сказав: «Людина ніколи не сходить вище, ніж коли не знає, куди ще її може завести дорога»?

Але як ми себе віднайдемо? Як людина може себе впізнати? Адже це темна й заплутана річ; і якщо заєць має сім шкір, то людина може сім разів по сімдесят здирати з себе шкіру й однак не зможе сказати: «ось тепер це — справжній ти, а не оболонка». До того ж таке розкопування самого себе й примусове сходження в глибини свого єства найкоротшим шляхом — болісне й небезпечне починання. Дуже легко зашкодити собі так, що вже жоден лікар не зцілить! А крім того, навіщо все це, коли все свідчить про наше єство: наша дружба і наша ворожнеча, наш погляд і потиск руки, наші спогади і все, що ми забуваємо, наші книжки і розчерк нашого пера? Але щоб почути найважливіше — є такий спосіб. Нехай юна душа подивиться на своє минуле життя і запитає: що досі ти дійсно любила, до чого тебе тягнуло, що володіло тобою і разом із тим ошчасливлювало? Постав перед собою ряд цих предметів, перед якими ти захоплювався, і, може, своєю суттю і своєю послідовністю вони покажуть тобі закон — основний закон твого власного я. Порівняй ці предмети, подивися, як кожен із них доповнює інший, розширює, перевершує, прояснює, як вони утворюють сходи, якими ти досі здирався до самого себе; бо твоя справжня сутність лежить не прихована глибоко в тобі, а незмірно високо над тобою чи, принаймні, над тим, що ти зазвичай вважаєш своїм Я. Твої справжні вихователі й наставники показують тобі, що є істинним первісним смислом і основою твоєї сутності: щось, що не піддається ніякому вихованню і формуванню, до того ж важкодоступне, переплетене, закостеніле; твої вихователі можуть бути лише твоїми визволителями. І в цьому — таємниця всякого навчання: воно не дає нам штучних кінцівок, воскових носів, очей, озброєних окулярами; а те, що змогло би принести такі дари, — це лише слабка подоба виховання. Виховання ж — це звільнення, виривання усіх бур'янів, уламків і червів, які хочуть торкнутися нижних паростків, промені світла й тепла, ласкавий шелест нічного

дощу; виховання — це імітація і поклоніння природі там, де вона по-материнськи милосердна; виховання — це вдосконалення природи, коли воно запобігає її жорстоким і немилосердним нападам і звертає їх на благо, і коли накриває покривалом прояви злоби і прикрої глупоти природи-мачухи.

Звісно, є й інші способи знайти себе, отямитися після того заціпеніння, у якому зазвичай живеш, ніби в темній хмарі; але я не знаю кращого способу, ніж звернути увагу на своїх вихователів і наставників. І сьогодні я хочу згадати одного вчителя і вихователя, яким я можу похвалитися, — Артура Шопенгауера, — щоб пізніше згадати й про інших.

2

Щоб описати, якою подією був для мене перший погляд, кинутий на твори Шопенгауера, я повинен ненадовго зупинитися на одній ідеї, що в юності спадала мені на думку так часто і настирливо, як, напевне, жодна інша. Коли я раніше вільно витав у мріях, то сподівався, що доля позбавить мене страшного зусилля й обов'язку виховувати себе самому, що прийде час і я знайду свого філософа-вихователя, справжнього філософа, якому можна підкоритися без довгих роздумів, бо довіряти йому більше, ніж самому собі. Тоді я запитував себе: за якими основними правилами він мене виховуватиме? І я подумав, що він міг би сказати про два принципи виховання, поширені у наш час. Один із них вимагає, щоб наставник швидко розпізнав справжню здібність своїх вихованців і направив усі сили, соки і все сонячне світло саме туди, щоб сприяти правильному визріванню і плідності саме цієї чесноти. Друге правило, навпаки, вимагає, щоб вихователь розвивав усі наявні сили, ростив їх і приводив до гармонійного співвідношення між собою. Але чи треба того, хто має рішучий потяг до ювелірного мистецтва, силоміць навчати музиці? Чи треба визнати правим бать-

ЗМІСТ

ШОПЕНГАУЕР ЯК ВИХОВАТЕЛЬ	3
СУТІНКИ ІДОЛІВ, АБО ЯК ФІЛОСОФСТВУЮТЬ МОЛОТКОМ	87
Передмова	89
Афоризми й стріли	91
Проблема Сократа	96
Розум у філософії	103
Як «істинний світ» нарешті став байкою. <i>Історія однієї хибної думки</i>	109
Мораль як протиприродність	111
Чотири великі помилки	117
«Покращувачі» людства	126
Чого не вистачає німцям	131
Наскоки несвоєчасного	138
Чим я завдячую давнім	179
Молоток промовляє <i>Так мовив Заратустра</i>	186